

Resumé

Ústřední matice školská v letech 1918–1951

V roce 1993 uveřejnila archivárka tehdejšího Státního ústředního archivu v Praze Alexandra Špiritová ve sborníku *Paginae historiae studii* s názvem *Ústřední matice školská v letech 1880-1919*, věnovanou prvním období vývoje tohoto nejvýznamnějšího českého spolku, zaměřeného především na péči o české školství v národnostně smíšených oblastech Českých zemí a později Československa.

Na její práci navazuje tato studie, která popisuje a hodnotí dějiny Ústřední matice školské (ÚMŠ) v dalších etapách jejího vývoje, tedy v letech 1918-1951. Jestliže A. Špiritová označila ve své studii období vývoje ÚMŠ v letech 1880-1919 za „nejvýznamnější pro české menšinové školství za celou dobu jeho trvání“, lze vývoj v letech 1919-1938 označit za neúspěšnější éru v dějinách tohoto spolku. Na základě nové školské legislativy se po roce 1918 radikálně zlepšily podmínky pro existenci národních škol. Většina do té doby soukromých (matičních) škol byla postátněna, mohla vzniknout celá řada nových matičních škol, zejména mateřských a středních. Na počátku školního roku 1938/1939 tak ÚMŠ provozovala 297 škol: 7 vyšších středních škol (5 reálných gymnázií, 1 reálku, 1 učitelský ústav), 9 odborných škol (3 obchodní akademie, 6 obchodních škol), 11 odborných škol pro ženská povolání se 3 internáty, 32 obecných škol, 219 opatroven a mateřských škol, 5 jazykových kurzů, 1 kurz učiva měšťanských škol a podpořovala 13 živnostenských škol pokračovacích a lidových škol hospodářských.

Další kapitola vývoje ÚMŠ začala na podzim 1938, kdy Matice v důsledku zaboru většiny národnostně smíšeného území ve prospěch Německa utrpěla těžké ztráty. ÚMŠ přišla o desetinu svých škol a dalších nemovitostí, většina jejího movitého majetku zůstala v okupovaném území. Její péče se v letech 1938-1944 zaměřila především na školy na území Protektorátu Čechy a Morava. Přesto byly její aktivity výrazně omezené restrikcemi ze strany říšských i protektorátních úřadů, nedostatkem finančních prostředků i úbytkem činovníků a členů, např. v důsledku jejich věznění v nacistických koncentračních táborech. Snahy úřadů omezovat aktivity ÚMŠ nakonec vyústily v její úplný zákaz: v lednu 1943 byla Matice postavena pod německý dozor a nemohla disponovat svým majetkem, v březnu 1943 bylo nařizováno uzavřít ke konci školního roku 1942/1943 všechny matiční školy, v srpnu 1944 byla ÚMŠ zcela rozpuštěna. Jen díky likvidátorovi, který neoplyval přílišnou horlivostí, nebyly škody tak velké a podařilo se zachránit téměř veškerý majetek až do konce války.

Po květnu 1945 začalo další, již poslední období existence ÚMŠ. Bezprostředně po skončení války došlo k obnovení činnosti spolku a vytýčení jeho poválečných úkolů. Mezi ně patřily např. odsun německého obyvatelstva z Československa, podpora školství, osvětové a kulturní výstavby pohraničí, oživení původní slovanské a české tradice či povzbuzení a udržení zájmu o pohraničí

po všech stránkách. ÚMŠ budovala v nově osidlovaném pohraničí české školy, zajišťovala je po personální i materiální stránce, starala se o výuku dětí českých reemigrantů, pečovala o vzdělávání lužickosrbské mládeže. Přestože se po roce 1945 ÚMŠ mnohokrát a důrazně hlásila k politice nových československých vlád, začaly se nad ní vzledem k její prvorepublikové minulosti a vzhledem ke snaze KSČ zglajchšaltovat veškerý veřejný život stahovat mraky. Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 byly všechny národní spolky sloučeny do Akčního výboru národních jednot a matic a během roku 1948 docházelo v několika vlnách k jejich postupné likvidaci. ÚMŠ byla rozpuštěna v říjnu 1948 a její likvidace byla definitivně ukončena k 31. březnu 1951. Po více jak sedmdesáti letech činnosti tak zanikl spolek, který se svým významem a přínosem pro národní školství zřetelným způsobem zapsal do dějin českého národa.

Zusammenfassung

Der Zentrale Stiftungsfonds für Schulwesen (Ústřední matice školská) in den Jahren 1918–1951

*Im Jahre 1993 veröffentlichte die Archivarin des damaligen Staatlichen Zentralarchivs in Prag Alexandra Špiritová im Sammelband *Paginae historiae* eine Studie unter dem Titel *Ústřední matice školská v letech 1880–1919* (Der Zentrale Stiftungsfonds für Schulwesen in den Jahren 1880–1919), gewidmet der ersten Epoche der Entwicklung dieses bedeutendsten tschechischen Vereines, der vor allem auf die Pflege um das tschechische Schulwesen in den nationalgemischtsprachigen Gebieten der böhmischen Länder und später der Tschechoslowakei orientiert war.*

Auf ihre Arbeit knüpft diese Studie an, die die Geschichte des Zentralen Stiftungsfonds für Schulwesen in nächsten Etappen seiner Entwicklung schilderte, also in den Jahren 1918–1951. Falls A. Špiritová in ihrer Studie die Entwicklungsperiode des Fonds in den Jahren 1880–1919 als „bedeutendste für tschechisches Minoritätsschulwesen in der ganzen Zeit seiner Existenz“ bezeichnete, kann man die Entwicklung in den Jahren 1880–1938 als erfolgreichste Ära in der Geschichte dieses Vereines bezeichnen. Auf Grund der neuen Schullegitimative verbesserten sich nach dem Jahre 1918 radikal die Bedingungen für die Existenz der Volksschulen. Die meisten Schulen, die bis dieser Zeit privat (des Fonds) waren, wurden verstaatlicht, es konnte eine ganze Reihe von Fondsschulen entstehen, vor allem Kindergärten und Mittelschulen. Am Anfang des Schuljahres 1938/39 betrib der Fonds 297 Schulen: 7 erweiterten Oberschulen (5 Realgymnasien, 1 Realschule, 1 Lehreranstalt), 9 Fachschulen (3 Handelsakademien, 6 Handelsschulen), 11 Fachschulen für Frauenberufe mit 3 Internaten, 32 Grundschulen, 219 Kleinkinderbewahranstalten und Kindergärten, 5 Sprachkurse, 1 Kurs des Lehrstoffes für Bürgerschule, und unterstützte 13 Fortbildungs-Gewerbeschulen und landwirtschaftliche Volksschulen.

Das nächste Kapitel der Fondsentwicklung begann im Herbst 1938, wann der Fonds nach der Okkupation der nationalgemischtsprachigen Grenzgebiete durch Deutschland große Verluste erlitt. Der Fonds kam um ein Zehntel seiner Schulen und anderen Immobilien, das meiste bewegliche Gut blieb im Okkupationsgebiet. Die Pflege des Fonds konzentrierte sich in den Jahren 1938–1944 vor allem auf die Schulen im Protektorat Böhmen und Mähren. Trotzdem wurden seine Aktivitäten durch Restriktionen seitens Reichs- und Protektoratsbehörde, durch den Mangel an Finanzen, aber auch infolge der Abnahme von Funktionären und Mitgliedern (z. B. wegen deren Internierung in den Konzentrationslagern) wesentlich

beschränkt. Die Bemühungen der Behörden, die Aktivitäten des Fonds zu beschränken, mündeten in vollständiges Verbot: im Januar 1943 wurde der Fonds unter deutsche Kuratel gestellt und konnte mit seinem Besitz nicht disponieren, im März 1943 wurde angeordnet, am Ende des Schuljahres 1942/43 alle Schulen des Fonds zu schließen, im August 1944 wurde der Fonds vollkommen aufgelöst. Nur dank dem Liquidator, der wenig Eifer zeigte, waren die Schäden nicht so groß und es gelang, fast ganzes Gut bis Kriegsende zu retten.

Nach Mai 1945 begann die nächste, schon letzte Etappe der Existenz des Fonds. Unmittelbar nach Beendigung des Kriegs kam zur Erneuerung der Vereinstätigkeit und zu dem Setzen der Nachkriegsaufgaben. Es gehörten darunter z. B. die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei, die Unterstützung des Schulwesens und Kulturaufbaus in den Grenzgebieten, die Belebung der ursprünglichen slawischen und tschechischen Tradition oder Aufmunterung des Interesses für das Grenzgebiet in jeder Hinsicht. Der Fonds errichtete im neu besiedelten Grenzgebiet die tschechischen Schulen, die er nach Personal- und auch materiellen Seite versicherte, widmete Sorgfalt dem Unterricht der Kinder der tschechischen Reemigranten, sorgte für die Ausbildung der sorbischen Jugend. Trotzdem sich der Fonds nach dem Jahre 1945 öfters mit Nachdruck zur Politik der neuen tschechoslowakischen Regierungen meldete, drohte ihm in Anbetracht seiner Vergangenheit (vor allem seiner Tätigkeit in der Ersten Republik) und angesichts der Bemühungen der KPTsch, alles öffentliches Leben gleichzuschalten, Gefahr. Nach dem Staatsstreich im Februar 1948 wurden alle Vereine ins Aktionskomitee der nationalen Einheiten und Vereine verschmelzt und es kam im Verlaufe des Jahres 1948 allmählich zu deren Liquidation. Der Stiftungsfonds für Schulwesen wurde im Oktober 1948 aufgelöst und seine Liquidation wurde zum 31. März 1951 definitiv beendet. Nach mehr als sieben Jahren der Tätigkeit erlosch ein Verein, der sich mit seiner Bedeutung und seinem Beitrag zum Nationalvolksschulwesen in die tschechische Geschichte deutlich eingeschrieben hat.